

ПЕДАГОГ-МУЗЫКАНТТЫ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДАҒЫ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ

А.Қ.Ахметова -

*«Бейнелеу, музыка және хореографияны оқытудың әдістемесі»
кафедрасының доценті, п.ғ.к.*

Қоғамдағы болып жатқан өзгерістер жас ұрпақты тәрбиелеуде ықпалын тигізбей қоймайды. Әсіресе уақытты талап ететін бұл міндет кәсіби болашақ мамандарды дайындауды жетілдіруде жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнын жаңартуды қажет етеді. Осы орайда өзекті мәселелердің бірі – педагог-музыканттың сөйлеу мәдениеті болып табылады.

Музыка арқылы оқушылардың жүрегін оятып, сезімге бөлететін күш – педагог-музыканттың қарым-қатынасы болып есептеледі. Сондықтан музыка сабағын жандандыру тікелей музыка мұғалімінің сөйлеу мәдениетіне байланысты

Көпшілік алдында сөйлей білу – кереметтей өнер. Сөз өнері – шығармашылықта ерекше орын алады. Ол жеке адамның шексіз мүмкіндігін ашу қасиетімен құдіретті. Көркем сөз – көркем ой әрбір адамның өз көкірегінен тууы тиіс. Сонда ғана сөз – музыка арқылы адамды ынтықтырып құштарландырады.

Ал педагог-музыканттың кәсіби-сөйлеу мәдениетін қалыптастыру – жоғары мектептің алдында тұрған маңызды мәселесі. Себебі білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбиелік міндеттірді жүзеге асырудың шеберлік деңгейі осыған байланысты. Әсіресе ол шеберлік маманның жеке тұлғалық қасиеттеріне байланысты және оның негізімен қисынды. Тек тұлға қасиеттерінде ғана емес, сонымен қатар тікелей тәжірибелік іс-әрекетінде де көрінеді. Үнемі өзгерісте болып отыратын кәсіби іс-әрекет шарттарының орасан зор жаңа ақпараттары, жаңа технологияның пайда болуы музыка мұғалімінің әрдайым жаңалықтан хабардар болуын, музыкалық-педагогикалық кәсіпқойлығын көтеріп отыруын талап етеді. Бұл тұста педагогтің тіл дайындығының дәрежесі, оның сырттан алған ақпаратты дәлме-дәл қабылдауы мен бағалай білу қабілеті, тандап алынған мамандығына қатысты мәтіндерді өзара пайдалана білуі сөз жоқ ерекше орын алады. Атақты казак ақындары, ойшыл-жыраулар, ағартушылардың (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев) рухани сөздері казак тілі мәдениетінің дәстүрлі үлгілерін дамытуға баға жетпес үлес қосты. Осындай игілікті бастаманы танымал жазушыларымыздың ұлттық даналық идеяларын бойына сіңірген әдебиеттану, филология және оларға жақын ғылымдар саласындағы энтузиастер (С.Сейфуллин, С.Мұқанов, М.Әуезов және т.б.) қолдады. Олар шешендік өнердің түрлі жанрларынан ажырағысыз байланыстағы казактың ауызша сөйлеу шығармашылығының негізін теориялық, практикалық дамытуда және әрі қарай жетілдіруде күшті қозғау салды.

Ақын, шешен және ойшыл Абай Құнанбаев шешендік өнердегі әдемі сөйлеуді ерекше бағалап, сөз өнерін шексіз бояуларымен құбылған тауыс қауырсындарымен салыстырады және оны «түсінетіндердің інжуі» деп атайды. Ағартушы тіл пәрменділігін көтеретін, эмоциональды-образдық мазмұнын байытатын, қиялдауды дамытатын, өмірдегі уақиғаларға, құбылыстарға деген нақты қарым-қатынасқа назар аударып, қоршаған болмыстан түсінікті тереңдете білетін мақалдар, жаңылтпаштар, афоризмдер сияқты сөйлеу өнері жанрларының танымдық мағынасына ерекше көңіл аударады.

М.Әуезов өзінің «Эпос и фольклор казахского народа» («Қазақ халқының эпосы мен фольклоры») деген еңбегінде: «Мақалдар мен жаңылтпаштардың байлығы, олардың мәнді поэтикалық формасы, шебер берілген, терең, философиялық мазмұны қазақ халқының жоғары поэтикалық қабілетінің, сарқылмас даналығының дәлелі болып табылады» (1, 32).

Музыка мұғалімі өзінің сөздік материалында мақалдарды нақты және де шешендік тілді қолданып, анық және образдық тұрғыда мазмұнын түсіндіре білуі керек.

Атақты философ және филолог М.М.Бахтин өзінің «Эстетика словесного творчества» («Сөз шығармашылығының эстетикасы») атты көлемді еңбегінде әлемдік қоғамдастығына адамның қатысы бар екеніндігіне төмендегідей түсініктеме береді: «Өмір сүру дегеніміз – диалогқа қатысу: сұрап білу, құлақ асу, жауапты болу, келісу және т.с.с. Ол барлығын сөз арқылы жеткізеді, және осы сөз адам өмірінде диалогтық негіз, әлемдік симпозиум болады. Кез-келген сөз – тыңдаушыға бағытталған диалог ретіндегі (сыртқы және ішкі) басқа да бірдеңе, алайда кері байланыстың (вербальдық және вербальдық емес түрі) жоқтығынан жайдан-жай өз тіршілігінен қалады» (2).

Яғни аудиторияға бағытталған педагог-музыканттың сөзі қалайда тыңдаушы-оқушылардың тұлғалық белсенді әрекеттік зонасына кіреді. Бұл жерде нақты коммуникативтік бағдар ғана емес, ауызша сөйлей білу ерекшеліктері, тіл арқылы сөйлеу рәсімі де маңызды. Бұл мағынада сөйлеу мәдениеті ой мен тілдің, түсінік пен образдың бірлігі болып көрінеді, ал өз кезегінде бір жағдайда оны ғылым деп атауға, ал басқа жағдайда – өнер деуге болады.

Тілдің «әдемілігі», сөйлеу мәдениеті жайлы тек филологтар мен жазушылар ойлайды деген пікір жиі кездесіп тұрады. Мұндай көзқарас тек қате емес, сонымен қатар зиян, әсіресе мұғалімдер ортасында. Ереже бойынша, мектептердегі оқу-танымдық материал педагогтың өз әңгімесінде, әңгімелесу барысында, эсседе байқалады, түсіндіріледі. Және де пәннің эстетикалық құны жұтаң, мәнерлі емес, тіпті маманның шаласауатты сөзінің төмен болмауы өте маңызды. Бұл тұста кәсіби дайындығы бойынша музыка мұғалімінің сөйлеу мәдениеті мәселесі соңғы орында болмауы керек және педагогикалық, филологиялық қана емес, сонымен қатар кең мағынадағы – әлеуметтік мәселе болып табылады. Мектептегі оның табысы көбінесе

материалды қисынды түсіндіре алатындығына, нақты мәнерлігіне, анық және айқын дикциясына, тембрдің дыбыстық құралдарын орынды пайдалануына, күштің өзгеруіне, биіктігіне, ұзақтығына, сапалық бояуына сай дауыс интонациясын талап ете алатын сабақты жүргізе білуіне байланысты.

Музыка сабағының ерекшелігін ескере отырып, педагог-музыкант тек қарым-қатынастың дәстүрлі үлгісі ретіндегі мәселені белсенді қолдануы ғана емес, сонымен қатар, маман толғанысты – баяндау, мәселені – айта білу, қарым-қатынасты – айту немесе әңгімелесу үрдісі ретінде музыка арқылы оқушылардың көркемдік қарым-қатынасын ұйымдастыра отырып, олардың ойлауы мен көптеген пікірлерінің ебін тауып «дамытуы» тиіс.

Музыкалық-педагогикалық озық тәжірибелер музыка мұғалімінің оқу сабақтары кезінде қолайлы психологиялық климатты, оқылған сөзге максимальды мүмкіндік туғызатын жалпы бапты жасауға ерекше көңіл аударуы тиіс деп дәлелдейді. Л.С.Выготскийдің сөзімен айтқанда: қалыптасқан лекторлық-орындаушылық іскерлік негізі олардың шешендік өнері мен актерлық шеберлік элементтері үндестігіне сай «ой сөз арқылы жетіледі». Соңғысы, ең алдымен, педагог-музыканттың сыртқы-мінез-құлық әрекеттерінде, сонымен қатар эмоциональды оның «пайдаланбаған мыңдаған белгілерінде мұғалімнің мәдени қоры берілетін» ішкі көңіл күйі көрсетілген сабақты жүргізудің сахналық тәсілдерінде байқалады (Ю.Л.Львов).

Сабақ үрдісінде сөз мәнерлігінің көркемдік-образдық тәсілдерінің көмегімен пайда болатын тікелей музыкалық образдар әлеміне «ену» ситуациясы білім беру практикасы көрсеткендей, музыка мұғалімінің балалармен өзара қарым-қатынасындағы эмоциональды-рухани байланысты дамыту үшін дұрыс психологиялық ортаны жасайды. Соның ішінде музыка арқылы тұлғалық қарым-қатынас, оның «сөйлеу ортасы», А.Г.Каузованың айтуынша «педагог-орындаушының музыка туралы айтқан жаңа музыкалық әсерлер мен ойлары тек оқушының ішкі дүниесін байыту ғана емес, сонымен қатар оның қиялына бағытталып, орындаушылық міндеттерін түсіндіріп, сонымен қатар өзінің құндылықтары, эстетикалық күйзелістері мен рухани ұмтылыстарына тарту мүмкіндігі туады». Пайда болған диалогтық өзара әрекет оқу үрдісін шығармашылық деңгейге көтереді, педагог-музыканттың педагогикалық шеберлігіндегі орындаушылық қарым-қатынасының озық тәжірибесін қорытындылайды, ал білім алушыларға композиторға деген берілгендік үлгісін көрсетеді және өз-өзін «музыкадағы өмірге», «музыкамен әңгімелесуге» үйретеді (3, 269).

Сонымен, С.И.Ожеговтың пайымдануынша, мәдениет әлеуметтік-тарихи құбылыс ретінде қандай да бір қисыны бар жалғыз тіл нормасын қолданбайды. Сондықтан «тіл әруақытта қозғалыста болады, қоғам дамуымен бірге дамиды. Аса жоғары сөйлеу мәдениеті – тіл арқылы өз ойларын дұрыс, нақты және мәнерлі бере білуі... өз ойын білдіруде нақты құралды таба білуімен ғана емес, сонымен бірге аса түсінікті (яғни аса мәнерлі) және орынды болуында» (4, 288).

1. Ауэзов М.О. Мысли разных лет, исследования, статьи... - Алма-Ата: КИХЛ, 1959.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества – М.: Искусство, 1979.
3. Каузова А.Г. Исполнительская деятельность учителя музыки. /Теория музыкального образования: Учебник для студентов высш.пед. учеб. заведений Э.Б.Абдуллина, Е.В.Николаевой. – М.: Академия, 2004.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1983.

Резюме

В статье рассматривается культура речи педагога-музыканта. Проблема культуры речи учителя музыки в его профессиональной подготовке занимает не последнее место и представляет собой не только педагогическую, филологическую, но и в более широком смысле показывает социологическую проблему.

Summary

This article considers the culture of speech of the teacher-musician. The problem of speech culture for teacher musician is occupying important place in his professional preparation and it is presenting not just pedagogical, philological problem, but in broader sense it shows social problem.

ҚАЗАҚ СӘНДІК - ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІНДЕГІ МАЗМҮН МЕН ФОРМА БІРЛІГІН ТҮСІНУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.Құмаров -

Абай атындағы ҚазҰПУ

Этникалық материалдық мәдениеттің маңызды бөлігін заттық дүниені эстетикалық меңгерумен байланысты болатын қазақтардың дәстүрлі сәндік-қолданбалы шығармашылығы құрайды. Мұның өзі қазақ этносының өзіндік көркем көрінісінің бір үлгісін танытады. Осы өнер қазақтардың эстетикалық, философиялық түсініктерін қалыптастыруда, қазіргі заманғы мәдениетін дамытуда маңызды бір форма жасаушы рөл атқарып келеді. Қазіргі заманғы шеберлердің халықтың көркем мұрасына деген қызығушылығы дәстүрлерге жүгінумен ғана шектеліп қалмайды, ол көшпелілердің көркемдік белгілеріне, эстетикалық нормалардың ғылыми негізделуіне сүйенетін қолданбалы өнердің дамып жетілу үрдістеріне қол жеткізетін талпынушылықпен үлкен ізденіс болып табылады. Қолданбалы өнерге деген қызығушылық, мүдденің өрлей түсуі, суретшілердің, дизайнерлер мен өнер зерттеушілердің қызмет пен ізденіс өрісін кеңейте түсті. Өз шығармашылығында өзінің даралығын танытуға талпыну, құндылықтарды жасаудың заманғы лайық идеясын неғұрлым толық білдіруге ұмтылу және дәстүрлі көркем формаларды қайта